

CUPRINS

ARHITECTURA ȘI FRICA – Prefață de Françoise Pamfil	7
ARGUMENT	11
(DE)LIMITĂRILE CONCEPTULUI DE LOC • LOCUL	
EXCLUSIVIST	17
• Locul • practică exclusivistă	19
• Între <i>loc</i> și <i>ne-loc</i>	21
• Locuri <i>ne la loc</i>	26
• Un loc pentru dizabilități perceptuale	31
DE LA FRICĂ LA FOBII	39
• Frica • mecanism de supraviețuire	42
• Un mecanism special • basmul	53
• Frica • mecanism de <i>inadaptare</i>	61
FOBIILE SPAȚIALE ÎN COTIDIAN	81
• Claustrofobia • frica de spații închise și strâmte	85
• Acrofobia • frica de înălțimi	97
• Agorafobia • frica de spații deschise și aglomerare	108

DANA POP

ARHITECTURA ȘI FRICA	121
• (Re)adaptându-ne mediul	121
• Spațiul defensiv • Oscar Newman	127
• Matricea spațială • Bill Hillier • Christopher Alexander	140
• Spațiul supraaglomerării • Russell Murray	154
 BIBLIOGRAFIE	 165

ARHITECTURA ȘI FRICA

Dana Pop își propune, temerar, să găsească legăturile dintre un domeniu și o stare a ființelor. *Arhitectura și frica* par, într-o primă apropiere, cu greu de pus împreună altfel decât prin adăpost.

Rostul gestului de a edifica este fundamental legat de echilibrul fragil între protecție și expunere.

Dacă nu ar fi existat frica e posibil să nu fi existat nici nevoia de apărare. Astfel, sentimentul ancestral al nevoii de a ne feri de lumea din jur a transformat eidetic confortul spațiilor cavernoase în proto-locuință. Arhitectura pare, în acest algoritm, să clădească originar un opus al spațiului larg deschis. Cu alte cuvinte, tensiunea expresivă exterior-interior se manifestă propriu oamenilor, face parte din habitare. Alternativa de a fi expus pericolelor, și de a fi oriunde, este substituită de locul special. Trecem mereu de afară înăuntru, suntem programați să reacționăm la aceste diferențe, percepem spațiul cu extremele sale în această scală. *Oikos*-ul și *domus*-ul sunt un loc edificat deopotrivă negativ și pozitiv, iar tipologic înscrierile perceptivă denotă arhetipuri spațiale variabile, însă, cu greu substituibile.

Studiul *Arhitectură, percepție și frică* privește în fapt spre opusul adăpostului, interesul așezându-se către percepția spațiilor care generează frică. Sursa fricii – în binomul din titlu – este fie spațiul, ale cărui calități și legități de alcătuire o pot genera, fie individul, al cărui profil psihologic este predispus la această reacție. Perspectiva unidimensională a acestor două direcții de observație a fost deliberat re-articulată și îmbogățită cu pluri și interdisciplinaritate.

Călătoria sau mai precis incursiunea propusă este mapată explicit și fertil. Ea pleacă de la chestionarea critică a percepției spațiale și revizitarea calităților spațiului. Pentru a condensa vastitatea relațiilor imaginare, imaginate și percepute (de oricare din noi) între arhitectură și frică, autoarea construiește câteva borne: *loc, frică-fobii, cotidianul și fobiile sale* – corespunzând capitolelor din carte. Fiecare dintre aceste borne are, la rândul-i, notări semnificative menite să lămurască, să textureze, să nuanțeze și când este cazul să distingă. De exemplu, în decelarea *loc* și *ne-loc* din prima parte, autoarea observă că limitele fizice sau virtuale ale unui loc sunt frecvent elemente simple, ușor lizibile. În continuare, se construiește un pod semantic – caracter al spațiului și stare indusă. Astfel, caracterul unor spații inabordabile, de excludere sau segregare, poate genera – neprogramat – stări de nesiguranță, dezorientare, ce pot duce la provocarea fricii și prin expunere empatică ajung la fobii. În această parte a lucrării, Dana Pop ne avertizează că frica are un rol benefic, înțelegând-o ca alertă. Manifestarea fricii implică recunoașterea faptului că ea „face parte din noi”. Practici de divinație, ritualuri și tehnici sunt o formă de control al fricii. Evocarea basmului însă, ca un caz particular al mecanismului de a da

chip, de a ilustra și personifica frica împreună cu veșnica și încrezătoarea sa învingere este, credem, capitolul cel mai ofertant din carte. Fobiile majore – *claustrofobia*, *acrofobia* și *agorafobia* – sunt reinterpretate într-o cheie de lectură arhitecturală unde relația stimul și interacțiune cu mediul înconjurător este privită specializat prin percepția spațiului. Creatorul de spațiu – fiind sensibilizat la aceste aspecte – este înzestrat cu o *partitură* în plus, interpretarea ținând evident de registrul personal.

În concluzie, profunzimea cercetării doctorale – care stă docil și aproape modest în spatele acestei cărți – stratifică în sens legătura dintre *arhitectură și frică* printr-o propunere mai mult decât conciliantă: spațiul văzut ca dispozitiv mnemonic. Avem o pledoarie pentru o arhitectură sensibilă. Aceasta implică angajarea cu responsabilitate în pendulul caracter al spațiului și stările pe care acesta le poate genera. În acest fel legăturile aparent de neșesut între un domeniu și o stare – arhitectura și frica – sunt devoalate gradual, strat de strat, într-un edificat teoretic și critic convingător. Miza apropierii unor lucruri aparent de necuprins a fost confruntată, în acest caz, nu doar elegant, dar și convingător în scriitură.

Autoarea încheie lucrarea cu invitația de a continua explorarea. Ne conduce, astfel, într-o călătorie deschisă.

Avem de aici mai departe o carte de teorie a arhitecturii, problematizantă, foarte originală, unde subiect și alcătuire fac parte din platouri deschise.

Françoise PAMFIL
martie 23 2016

ARGUMENT

Studiul de față s-a născut din dorința de a cerceta un aspect mai puțin bătătorit al arhitecturii. Este vorba despre percepția spațiului, dar nu a oricărui tip de spațiu, ci a spațiilor care produc *stări de frică*. Această discuție se bifurcă rapid, pentru că subiectul poate fi abordat fie din prisma spațiului, care are potențialul de a cauza astfel de stări, fie din prisma individului care, din punct de vedere psihologic, are o constituție care îl face să fie predispus să manifeste reacții de frică la anumiți stimuli, chiar dacă aceștia nu produc astfel de reacții și în cazul altor persoane. Intrând un pic mai profund în subiect, devine brusc evident faptul că o astfel de incursiune nu poate fi realizată dintr-o perspectivă unidimensională, ci este vorba despre o cercetare pluri și interdisciplinară. Cu alte cuvinte, studiul trebuie contextualizat și explicat pentru că are, cu siguranță, implicații culturale, sociale, psihologice, și chiar și geografice.

Prin urmare, primul punct pe care studiul îl pune în discuție este legat de *calitatea* spațiului – sau, mai exact, *cum* este perceput spațiul, ce fel de calitate îi atribuim? Arhitectura poate fi interpretată, în acest context, ca fiind o interfață între noi și mediu. În această postură, arhitectura

crează spații, le decupează, le închide. Întrebarea care se naște este: atunci noi unde rămânem? Suntem *înăuntru* sau *în afară*? Suntem *incluși* sau *excluși*? Ei bine, aceasta este, pur și simplu, *o problemă de percepție*. Arhitectura operează cu variații și gradații ale spațiului creând *locuri* – într-un sens fenomenologic acestea sunt spații percepute ca având un caracter *identitar*. Această cheie perceptuală de interpretare a spațiului poate fi folosită și într-un scenariu zilnic de parcurgere a unor succesiuni spațiale. De exemplu, o simplă bancă așezată la umbra coroanei unui copac emană un caracter diferit față de spațiul din imediata sa vecinătate. Este foarte interesant de remarcat simplitatea elementelor care pot genera limitele unui *loc* – fie ele fizice sau virtuale. Pe de altă parte, aceleași câteva elemente pot crea, pentru anumite persoane, o succesiune de spații, de ambianțe care pot emite calitatea de a fi inabordabile, de excludere, de segregare, de ne-adecvare, de limită și care, mai departe, produc stări de anxietate, de nesiguranță, de dezorientare, reacții de *frică* și, în ultimă instanță, *fobii*. Investigarea acestor tipuri de spații ar fi un prim pas în demersul studiului.

Pe de altă parte, *fobia* în sine, ca „stare patologică de neliniște și de frică obsedantă”¹, și procesul de formare al acesteia, merită un pic de atenție. Mecanismul de operare al fricii este esențial în buna noastră funcționare. Starea de frică se manifestă, practic, sub forma unui mesaj de alertă care declanșează un lanț întreg de reacții menite să ne ascuță simțurile și să ne scadă timpul de reacție. *Frica* este parte din

¹ Academia Română – Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Dicționar explicativ al limbii române* (București: Univers Enciclopedic, 2009), s.v. „Fobie”.

noi, din sistemul nostru de funcționare, având un rol esențial în supraviețuirea noastră ca reprezentanți și perpetuatori ai speciei.² Manifestarea fricii, în repetate rânduri, față de o anumită situație sau față de un anumit eveniment duce, în timp, la formarea unei reacții de evitare sau de resimțire a unei stări de anxietate în prezența respectivei situații sau al respectivului eveniment – care poate duce, mai departe, la formarea unei *fobii*. Omul, ca specie, a încercat să facă față, în diferite moduri, acestor situații, căutând să explice și să controleze această stare. În mare parte ritualurile – fie ele culturale, sociale sau religioase – au încercat să fie soluția acestei probleme. Un caz aparte îl reprezintă *basmul*, care, deși nu este un ritual în sine, este, până la urmă, o formă populară de a da o imagine, de a personifica frica și de a găsi o metodă prin care această frică să fie învinsă – basmul în sine având deseori în componență incantații, descântece, blesteme sau alte practici culturale sau religioase.³ Dar unde apare intersecția cu arhitectura? Anxietatea și fobia față de anumite caracteristici ale mediului, ale spațiului și, în particular, ale spațiului construit, sunt prezente în viața noastră de zi cu zi, și provoacă anumite disfuncții de ordin social, la nivelul relației individ-mediu. Au existat câteva studii care, conduse de un impuls unidimensional și determinist, au încercat să identifice, catalogheze și eticheteze cu o mare precizie

² q.v. Isaac M. MARKS, *Fears, Phobias, and Rituals – Panic, Anxiety and Their Disorders* (New York NY, Oxford: Oxford University Press, 1987).

³ q.v. Donald HAASE ed., *The Greenwood Encyclopedia of Folktales and Fairy Tales* (Westport CT, Londra: Greenwood Press, 2008).

caracteristicile mediului care cauzează stări de frică și, sistematic, să le înlăture din procesul conceptual al proiectării. Rezultatul lor rămâne totuși îndoielnic: acest tip de relații individ-spațiu nu sunt niciodată unidimensionale și nu pot fi reduse la nivelul unor relații de tip cauză-efect. Discuția devine și mai complexă în momentul în care înțelegem că fobiile nu sunt rezultatul unui context imediat, al unui spațiu trăit *acum*, ci ele sunt efectul unui proces adaptativ, formulat de-a lungul mai multor generații, dar care a eșuat în ultima sa etapă: extincția unei reacții și a unui comportament care nu mai sunt necesare. Fobiile, după cum vom vedea, sunt considerate de psihologii evoluționiști ca fiind niște erori ale procesului natural evolutiv. Astfel, soluția căutată devine din ce în ce mai complexă pentru că trebuie să rezolve o problemă manifestată față de un spațiu contemporan, dar care își are originea cu zeci de generații în urmă. Frica, anxietatea sunt prezente în cotidian, iar manifestarea lor, sub forma fobiilor, produce uneori impedimente considerabile în desfășurarea unora dintre cele mai banale activități – de exemplu, folosirea clădirilor foarte înalte, utilizarea lifturilor sau trăirea în spații foarte aglomerate. Plasând această discuție în domeniul practicii de arhitectură, se nasc automat niște posibile legături sau conexiuni.

Astfel, revenind la o perspectivă ceva mai arhitecturală, studiul detaliază, în continuare, cele trei fobii majore care pot influența percepția noastră asupra spațiului: *claustrofobia*, *acrofobia* și *agorafobia*. Arhitectura, la fel ca orice aspect al mediului înconjurător, devine și ea un stimul care are potențialul de a produce reacții fobice. Cu alte cuvinte, interpretăm ceea ce vedem, spațiul cu care interacționăm, pe baza unui bagaj de cunoștințe și presupuneri generate de experiența

pe care am acumulat-o până în acel moment. Din acest punct de vedere, reacția de anxietate sau chiar reacția fobică, pe care o manifestă anumiți indivizi față de spațiu sau față de anumite trăsături ale spațiului, este o problemă de scurtcircuitare sau deformare perceptuală în interpretarea stimulilor. Prin subiectivitatea procesului perceptual, este practic exagerat potențialul periculos al stimulului – sau al spațiului în acest caz – cu care interacționează individul. În această situație, creatorul de spațiu poate propune conceperea unui scenariu pentru un spațiu sensibil, atent la aspectele care au un potențial mai mult sau mai puțin ridicat de declanșare a unor stări de anxietate. Deși există experimente spațiale, obiecte de arhitectură care încearcă să creeze un dialog cu starea de anxietate, cu apariția sau trăirea unei stări fobice, atitudinea întâlnită cel mai adesea este, mai degrabă, cea de exacerbare a stării, de intensificare a trăirii și de testare a limitelor individului. Într-o căutare permanentă a ineditului, spațiul experimental, cum este de exemplu cazul „Amenajării anticamerei apartamentelor private din Palatul Élysée pentru președintele Georges Pompidou”⁴, dorește să creeze un efect cât mai puternic, agăsând și poate chiar agăsând simțurile. Astfel de căutări experimentale pot deveni experiențe memorabile, unice, dar, în anumite situații, pot împinge procesul perceptual dincolo de limite, provocând stări de panică.

În concluzie, pentru a contura acestui demers o încheiere de tip arhitectural, adică ceva mai practică, există posibilitatea

⁴ Agam, „Amenajarea anticamerei apartamentelor private din Palatul Élysée pentru președintele Georges Pompidou”, 1972-1974, în prezent în colecția permanentă a Centrului „Georges Pompidou”, Paris.